

Psykologenes ansvar for menneskerettigheter

Under Nobels kateter

Svein Arthur Kallevik

psykolog og journalist. Han er påtroppende spesialrådgiver hos RVTS ØST – Regionalt Ressurssenter om vold, traumatisk stress og selvmord, Region Øst

Hvilken rolle skal psykologer ha i kampen mot brudd på menneskerettigheter, fattigdom, vold og traumatisering av enkeltindivider? Har de et spesielt ansvar for å videreføre arven etter Alfred Nobel?

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Det er en regnfull juliformiddag i Oslo. Pent kledde mennesker med ID-merkelapp hengende rundt halsen haster oppover Henrik Ibsens gate og smetter inn i det gule Nobelinstituttet som ligger like bak Slottet. Under The 11th European Congress of Psychology var instituttet vertskap for kongressens menneskerettighetsspor – «Peace, Human Rights and Psychology».

Deltakere fra hele verden samles i den store sal. Albert Nobels profil er sentralt plassert på talerstolen, og i taket henger fire lysende krystallkroner omgitt av hvite fredsduer. Det at foredragene holdes inne i bygningen hvor vinneren av Nobels fredspris annonseres for verdenspressen hver høst, gjør stemningen litt andektig og høytidelig. Hva kan vel være en mer passende ramme for å fremme større forståelse og engasjement for freds- og menneskerettighetsarbeid blant psykologer?

Ikke overlat fattigdommen til økonomene

Den amerikanske psykologen Anthony Marsella fra University of Hawaii at Manoa har et globalt perspektiv på verdens fattigdom, menneskerettigheter og psykologi. Han vil at psykologene skal engasjere seg i langt større grad for å bekjempe fattigdom.

– Henrik Ibsen skriver jo nettopp om moralsk ansvarlighet i *Samfundets støtter*. Vi har overlatt fattigdomsproblematikken i verden til økonomene og bankene. Den er blitt gjort om til tall. Vi må få til en ny ansvarlighet og humanisere fattigdommen. I en globalisert verden er vi blitt avhengige av hverandre. 90 prosent av populasjonsveksten skjer i utviklingsland. Vi har 40 millioner flyktninger, og det foregår 35 kriger i verden. Terrorisme har blitt den eneste strategien fattige land kan bruke for å håndtere verden, sier Marsella. Han er selv oppvokst i en fattig innvandrerfamilie og husker hvordan han og familien lurte seg inn i nesten ferdigbygde hus for å få sove en natt under tak.

– Fattigdommen er ydmykende. Det er ikke å late som du har glemt skolematen, ikke ha råd til å kjøpe deg en pølse i brød, ikke kunne skaffe deg det som trengs for å delta i sports- og fritidsaktiviteter med de andre. Husk at 20 prosent av verdens mennesker lever i absolutt fattigdom, sier Marsella.

Han ønsker et nytt vokabular for global fattigdom som innebærer begreper som menneskerettigheter, sosial rettferdighet, likhet og moral. Og at kapital skal omhandle menneskelig, sosial kapital.

– Gode intensjoner er ikke nok. Vi må starte med å forholde oss til FNs menneskerettighetserklæring som det overordnede. Fattigdom handler om sult, psykiske problemer, overgrep, feilernæring og kriminalitet. Vi psykologer har studert for smalt og ikke arbeidet nok med fattigdom – men i stedet forholdt oss til middelklassen, sier Marsella.

Etiske regler for psykologer

Ann Watts fra Sør-Afrika beskriver hvordan apartheid-politikken var med på å dehumanisere befolkningen, og hvilken viktig psykologisk rolle sannhetskommisjonen hadde for å få landet videre fra sin traumatiske forhistorie.

– Helsepersonell, deriblant psykologer, var med på å bryte menneskerettighetene. Vi har nå fått etiske regler for helsepersonell i Sør-Afrika som gir oss et rammeverk for å kunne arbeide i forhold til menneskerettighetene, sier Watts. Hun understreker at psykologer må være proaktive og ha en forpliktelse til å reagere på brudd på menneskerettighetene.

Etiske regelverk for psykologer er kommet i et stadig større omfang på verdensbasis.

– Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists ble vedtatt av International Union of Psychological Science (IUPsyS) og International Association of Applied Psychology (IAAP) på verdenskonferansen i Berlin i 2008. Erklæringen understreker respekten for sannhet, menneskers verdighet og integritet – og er en kultursensitiv modell, forteller Janel Gauthier fra Canada, som ledet gruppen som arbeidet med deklarasjonen.

Carole Sinclair fra Canada viser til at kanadiske psykologer stadig oftere møter folk som er fra andre kulturer og har et annet syn på verden.

– Erklæringen gir oss prinsipper som det er tatt hensyn til i redigeringen av vår Canadian Code for psykologer. Men mye arbeid gjenstår når det gjelder det multikulturelle, sier hun.

Traumer rammer kollektiv og individuelt

Boris Drozdek fra Psychotraumacentrum Zuid i Nederland forteller om de store utfordringene det er å tenke kontekstuellt i interkulturell behandling av komplekse, posttraumatiske skader. Han kommer

selv fra Kroatia, der han ble introdusert for de traumatiske erfaringene til flyktninger fra bosniske konsentrasjonsleire. Der fikk han se traumer både hos overgripere og ofre.

– Vi kan ha ulike perspektiver på vår tilnærming: fra ståstedet til klinikerens, personen selv, familien eller samfunnet. Traumer er noe som rammer både individuelt og kollektivt, sier Drozdek.

OM FATTIGDOMMENS ANSIKT: – Det handler om sult, psykiske problemer, overgrep, feilernæring og kriminalitet. Vi psykologer har ikke arbeidet nok med fattigdom, sier den amerikanske psykologen Anthony Marsella, her i samtale med Nora Sveaas. Foto: Svein Arthur Kallevik

Han skisserer et spektrum for traumatisk skade: intrapsykisk (inkludert personlighetsforandring), interpersonell, familie (nærhet, intimitet, roller, balanse), transgenerasjonelt (historisk), sosialt (urettferdighet, isolasjon, marginalisering, sekundær traumatisering), fysisk (overlevende fra tortur) og økonomisk.

– Jeg er svært kritisk til at man individualiserer sosiale problemer, og dermed «medisinerer» det som egentlig er sosiale og politiske utfordringer. Det er et for enkelt syn, sier han.

Drozdek viser blant annet til ulike måter å sørge på og måter å mestre sorgen på.

– Kulturen definerer hva som er privat og offentlig smerte. I vestlige land psykologiserer vi sorgen, i fattige land somatiserer man den.

Et fag som kan skape forståelse

Tre måneder senere. Det er en fredelig og solfylt oktoberettermiddag i Forskningsparken. I andre etasje på Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo sitter Nora Sveaass og forbereder seg til neste treukers sesjon i FNs torturkomité i Genève. Komiteen består av ti uavhengige eksperter som behandler statenes rapporter om gjennomføringen av torturkonvensjonen nasjonalt. Sveaass er nylig blitt gjenvalgt for fire nye år, som eneste psykolog i komiteen og med særdeles godt skussmål fra

utenriksminister Jonas Gahr Støre, som mener hun «har utmerket seg med høy integritet og et sterkt personlig engasjement».

Hyllene i det lyse kontoret er stappfulle av bøker og permer med påskrifter som «Stress», «Krise», «Gissel», «Kvinner og vold», «Gaza», «Bosnia», «Organisert vold » og «Tortur».

– Psykologer kan varsle, protestere, rapportere, og nekte, og ikke minst spre kunnskap om og forståelse for menneskerettigheter

Sveaass mener psykologene kan ha ulike roller i forhold til menneskerettigheter.

– Vi har en rolle som hjelpere etter for eksempel tortur, krig og massevoldtekter. Men vi har også et fag som kan skape forståelse og forebygge, ved krigs- og konfliktforhandlinger i et makroperspektiv. Hvordan kan vi som psykologer bidra? Kanskje ikke nødvendigvis ved å påvirke direkte, men ved å være med på å skape dialog og forståelse, kanskje vise til mulige sammenhenger og måter å se fenomenene på, sier hun.

Samme morgen melder NRK Dagsnytt at FN angripes i Afghanistan med mange drepte. Samtidig blir et pakistansk marked bombet. 150 drepte, derav mange barn og kvinner. I løpet av en morgentime får vi vite om titusenvis av menneskeliv som er blitt forandret.

– Som psykologer kan vi ikke si at dette ikke angår oss. Vi bør selv både vite mer om dette og samtidig sørge for at vår kunnskap på ulike nivåer tas i bruk, både i forhold til ofre og til forebygging. Og så må vi forske på psykologiske fenomener som hva et straffeoppgjør etter autoritære regimer kan bety for de rammede. Hva gjør det med mennesker når de får vite at deler av kroppen til deres kjære er funnet i en massegrav, og at det ved DNA-analyse viser seg å være den savnede? spør hun.

Verden etter 11/9

«Torture – a crime against humanity – Psychologist and the Prevention of torture» var tittelen på et av Nora Sveaass' innlegg på Nobelinstituttet under sommerens psykologikongress. Sammen med Atle Dyregrov var hun primus motor i forberedelsene og gjennomføringen av freds- og menneskerettighetssporet.

– Psykologens rolle er blant annet å forhindre tortur. Alle har en ubestridbar rett til ikke å bli torturert. Ingen omstendigheter kan rettferdiggjøre tortur. Det er viktig å minne om dette etter 11. september 2001. Det har skjedd alvorlige brudd på menneskerettighetene i kampen mot terror, og diskusjonen om man kan rettferdiggjøre tortur har dukket opp igjen. Da Theo van Bowen mottok Universitetet i Oslo sin menneskerettighetspris i 2005, sa han at han aldri hadde trodd at vi noen gang igjen skulle få en alvorlig debatt om rettferdiggjøring av bruk av tortur. Han var meget klar på det absolutte forbudet, sier Sveaass.

Hun påpeker at problematikken rundt menneskerettigheter angår alle psykologer, og at spørsmålet bør reises i forhold til personer som opplever frihetsberøvelse i arrest eller varetekt, psykisk syke, asylsøkere og lignende. I tillegg vil det alltid være grupper som er særlig utsatt for menneskerettighetsbrudd i form av vold og overgrep, blant annet barn, funksjonshemmede, eldre personer i institusjoner og ofre for menneskehandel. Det er viktig å huske på at myndigheter også er forpliktet til å gjøre det de kan for å unngå, undersøke og reagere når det gjelder vold og overgrep også på det private området, slik som vold i hjemmet.

Positiv utvikling i faget

Sveaass underviser studenter ved Universitetet i Oslo om menneskerettigheter og etikk, og er glad for at temaet er blitt en del av undervisningen for kommende psykologer.

– *Hva synes du om psykologenes deltakelse i den offentlige debatten?*

– Jeg synes det har skjedd mye. Norske psykologer kommer med sine faglige innspill når det gjelder barn og vold, barn og seksuell overgrep, helse og innvandrere og alenestående asylsøkende barn. Jeg skulle ønske at flere kunne komme på banen når det gjelder både menneskerettigheter innenfor psykisk helsevern i Norge og i arbeidet med å sikre rettighetene til dem som kommer etter flukt og grove overgrep, sier Sveaass. Rapporten Norge i september leverte til FNs Menneskerettighetsråd om status for menneskerettigheter i Norge på ulike felt, viser at det er en del å gripe fatt i.

– Vi har en moralsk plikt til å synliggjøre området. Ikke bare som samfunnsborgere, men som personer som besitter en viktig fagkunnskap. Psykologer kan varsle, protestere, rapportere, og nekte, og ikke minst spre kunnskap om og forståelse for menneskerettigheter. Vi må være villige til å diskutere med våre kolleger og reise problemstillingene, sier Sveaass.

kallev@start.no